

aktuelno što je imalo za posljedicu donošenja brojnih zakona. Nespremnost suočavanja s krizom i sprovođenja reformi doveli su do dalekosežnih posljedica koje su se manifestovale kroz: agresivno suprotstavljanje političkih stranki, porast nasilja, atentate, tri građanska rata, proskripcije i pogubljenja, pljačke, masovne konfiskacije, te nasilno prisvajanje zemljišta od strane latifundista. U monografiji je naveden veliki broj promjena u rimskoj politici i društvu čije korijene treba tražiti upravo u vremenu agrarne krize.

Značaj knjige se ogleda u autorovom odličnom poznavanju u regionalnim okvirima ne baš popularne teme iz opšte rimske historije. Dvije veće cjeline koje čine dva dijela knjige međusobno su povezane i predstavljaju jednu odlično napisanu sintezu o političkim i društvenim previranjima iz vremena agrarne krize u Rimskoj Republici. Bogata hrestomatija izvora u prvom dijelu rada i kasnija rekonstrukcija događaja i obrada istih na osnovu vlastitih stavova autora i korištenja moderne literature čine ovu knjigu potpunom i sadržajnom. Vrijednost knjige se ogleda i u pisanju o temama iz rimske historije koje nemaju veze sa ratovima ili rimskom interakcijom sa ilirskim narodima, čime se knjiga i autor Salmedin Mesihović čine unikatnim sa prostora Zapadnog Balkana. Kao odličan poznavalac ekonomskih i socijalnih prilika, autor se odlikuje i zanimljivim i jasnim stilom pisanja koji pruža mogućnost i onima koji nisu upoznati sa antičkom historijom da navedenu knjigu pročitaju i razumiju. Posljedice agrarne krize osjetile su se i nakon završetka Srednje Republike, pa bi se možda otvorila mogućnost o pisanju još jednog rada koji bi se naslanjao na ovu knjigu.

ALDIN ĆATIĆ

Aleksandar Jašarević, Ernad Prnjavorac (ur), *GRAD U BRONZI*, Muzej Tešanj, Tešanj 2018., 92 str.

Arheološka istraživanja čini kompleksan skup radnji, od iskopavanja arheološkog materijala, njegove naučne obrade, konzervacije, do prezentacije u vidu izložbe ili naučne publikacije. Često nabrojani slijed radnji traje dosta dugo ili nerijetko se i ne izvede do kraja što ostavi posljedice na uspješnu rekonstrukciju slike o životu ljudi u pradávnjoj prošlosti na određenom prostoru. No, to nije slučaj sa arheološkim istraživanjima sprovedenim tokom 2017. godine na lokalitetu Grič u Tešnju u vezi sa kojima je krajem decembra 2018. godine javnosti predstavljena izložba i kataloško-monografska publikacija pod naslovom *Grad u bronzi*.

Publikacija se sastoji iz četiri priloga i bibliografije svih priloga u katalogu. U prvom dijelu kojeg potpisuju Ago Mujkanović i Ernad Prnjavorac iz Muzeja Tešanj (str. 7-15) dat je pregled historijata arheoloških istraživanja na prostoru opštine Tešanj koji je kontinuirano naseljavan počev od perioda srednjeg paleolita zahvaljujući prirodno-geografskim odlikama i resursima potrebnih za opstanak tadašnjih ljudi. Prvo evidentiranje kulturno-historijskih spomenika na ovom prostoru nalazimo još kod Artura Evansa, dok prve nalaze iz kasnog bronzanog doba iz Paklenice, a kasnije iz ostava Tešanj I i Srpska Varoš I objavljuje Ćiro Truhelka 1907. godine u najznačajnijem naučnom glasilu Bosne i Hercegovine – Glasniku Zemaljskog muzeja. Nakon Drugog svjetskog rata intenziviraju se i aktivnosti na rekognosciranju, evidentiranju i istraživanju arheoloških spomenika pa autori posebnu pažnju poklanjaju rezultatima koje su dala istraživanja neolitskih lokaliteta koje je vodio profesor Alojz Benac, te istraživanjima tešanske

gradine koje je u periodu od 1981 do 1985. godine vodio tadašnji Republički zavod za zaštitu spomenika SR Bosne i Hercegovine, a koja su otkrila ostatke materijalne kulture iz vremena paleolita, bronzanog doba, antike, srednjeg vijeka i osmanskog perioda. Također su istaknute i kampanje istraživanja potkapine Zvečaj koja se nalazi između rijeke Tešanjke i Gradine koje su vođene 1985. i 1989. godine, a kojima su otkriveni nalazi iz paleolita, neolita, bronzanog i željeznog doba koji su nažalost zbog kontinuiranog korištenja ovog prostora bili potpuno izmješani te se stratigrafija kulturnih slojeva nije mogla pouzdano definirati. Doprinos ovim istraživanjima ali i daljim rekognosciranjima šireg prostora opštine Tešanj dali su Đorđe Odavić, Zdenko Žeravica, Branko Belić i Zilka Kujundžić Vejzagić, a brojni lokaliteti su upisani u registar Arheološkog leksikona Bosne i Hercegovine.

Aleksandar Jašarević, arheolog iz Muzeja u Doboju koji je vodio istraživanja, u drugom prilogu (str.16-57) ove publikacije donosi informacije o istraživanjima na lokalitetu Grič, naseobinskom kompleksu iz bronzanog doba koji je istraživan u dvije arheološke kampanje tokom 2017. godine. Lokalitet Grič nalazi se sjeverozapadno od Tešnja u prigradskom naselju Hrvatinići i do sada nije bio evidentiran. Istraživanje je vršeno na tri lokacije: Grič –potkapina, Grič – Gradina i Grič- Vilina vrata. Najbogatiji kulturni sloj pronađen je na lokaciji Grič-potkapina u kojem su pronađeni ostaci ognjišta, posuda za skladištenje hrane, životinjskih kostiju i opreme za tkanje koji govori u prilog tezi da potkapine nisu služile samo kao kratkotrajne stanice za sezonski boravak već su bile prostor za intenzivnije naseljavanje povezano sa lovom, stočarenjem i preradom sekundarnih životinjskih

sirovina. Na lokaciji Gradine kulturni sloj je bio i najsiromašniji. U njemu nisu nađeni ostaci koji bi upućivali na to da se radi o naseobinskom kompleksu već kratkotrajnom staništu, čemu se uzrok nalazi u stjenovitom terenu i ogoljenom terenu nepovoljnom za dugotrajniji boravak, uprkos dominantnom položaju. Lokacija Vilina vrata također je potkapina smještena na istočnoj strani podno Gradine. Iako se očekivalo da rezultati iskopavanja zbog položaja budu približni onima iz velike potkapine, oni su dosta skromniji. Uglavnom se radilo o keramičkim ulomcima te brojnim ostacima životinjskih kostiju, dok ostaci vatrišta i ognjišta nisu pronađeni. Na lokaciji velike potkapine pronađeni su i keramički oblici koji se datiraju u kasni srednji vijek i osmanski period. Analizom keramičkih oblika (lonci, pitosi, amfore, zdjele, pehari i šolje) kao najbrojnijeg inventara iz starijeg horizonta na Griču utvrđena je datacija sva tri lokaliteta u period kasnog brončanog doba uz pomoć tipološke komparacije sa materijalom poznatih lokaliteta naeljea Pod kod Bugojna (faza Pod B), Visa, Šušića gradine kod Kneževa i Gradine Dabrac kod Mrkonjić Grada, Kekića gradine, Zecovi itd, odnosno period Ha B2-3 što je ilustrirano brojnim tablama obrađenog i kompariranog arheološkog materijala. Poseban osvrt autor daje i na nalaze dijelova pribora za tkanje, keramičkih pršljenaca i kalema različitih oblika koji su rodni pokazatelj i neka vrsta insignije žena višeg društvenog statusa a sve u vezi sa kontekstom socijalnih promjena nastalih krajem bronzanog i početkom željeznog doba. U završnom dijelu svog priloga autor publikovane nalaze dovodi u vezu sa nalazima sa susjednih gradinskih naselja u dolini Usore i Bosne: Gradine u Mravićima, Gračacu u Alibegovcima, Ciganištu u Brestovu, lokalitetu

Tepe kod Kaloševića i Crkvini kod Makljenovca, kao i nalaza grobova iz Paklenice i ostava iz Tešnja čime nastoji rekonstruisati i sagledati kulturne uticaje i odnose koji su se odvijali na ovom prostoru u kasno bronzano doba. Autor zaključuje da je istraženo naselje na Griču bilo stočarsko-sezonskog tipa s ekonomskim karakterom. Pretpostavlja se da je korišteno duži niz godina, a tokom sezone ispaše bilo je stanište za preradu proizvoda životinjskog porijekla ali i za lov. Zbog posuda za skladištenje pretpostavlja se da se određeni broj stanovnika bavio i poljoprivredom.

“Analiza životinjskih ostataka sa nalazišta Grič, Tešanj” (58-73) koji potpisuje Jelena Bulatović sa Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu je treći dio u kojem su prezentirani rezultati obrade pronađenih životinjskih kostiju na lokalitetu Grič. Sprovedenim analizama ukupno 408 životinjskih uzoraka, što čini relativno mali uzorak, a sa lokacija Grič-potkapina i Grič-Vilina vrata autorica rekonstruiše ekonomiju ovog naselja u vrijeme kasnog brončanog doba kada je ono i datirano. Kako je pronađen najveći broj kostiju ovaca i koza, te goveda i domaćih svinja zaključuje se da je stočarstvo činilo okosnicu ekonomije. U manjoj mjeri uzgajani su i konji, a psi su korišteni kao čuvari stada i naselja i u lovu na divljač koji je bio značajna aktivnost za nabavku hrane i sličnih sirovina životinjskog porijekla sudeći po ostacima jelena, divlje svinje. Na osnovu razlika u stepenu fragmentacije životinjskih ostataka i tragova kasapljenja autorica je utvrdila da je na lokaciji Vilina vrata obavljano primarno i sekundarno kasapljenje trupova životinja odnosno deranje kože, odbacivanje dijelova skeleta sa malo mesa i njihovu inicijalnu podjelu na dijelove za dalje procesuiranje,

dok se finije tranžiranje i pripremanje mesa obavljalo na lokaciji Grič-potkapina.

Četvrti dio pod naslovom “Kolekcija artefakata od okresanog kamena iz okoline Tešnja” donosi vrijedan prilog o brojnim primjercima kamenih alatki pronađenih na lokacijama Grič-gradina i Grič-potkapina. Autorica Sofija Dragosavac sa Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu obradila je ukupno 166 artefakata od okresanog kamena prikupljenih tokom istraživanja 2017. godine, od čega je sa lokaliteta Gradina izdvojena kolekcija od 85 primjeraka. S obzirom da nalazi potiču iz stratigrafski nesigurnih konteksta jer su u najvećem slučaju izmješani sa nalazima iz bronzanog doba, nije ih moguće sa sigurnošću datirati. Od brojnih obrađenih primjeraka autorica je izdvojila tri primjerka sa lokacije Grič-potkapina – retuširani šiljak na sječivu, lučni strugač i oruđe na prijelomu koji se mogu posmatrati kao cjelina koja bi se hronološki mogla datirati u period kasnog gornjeg paleolita. Mogućnost za to potvrđuje se sličnim nalazima iz okoline Tešnja na lokalitetu Veliki Majdan o kojima je pisao Đuro Basler.

Publikaciju zaključuje opsežna bibliografija citiranih radova sa 120 bibliografskih jedinica (87-92). Bitno je spomenuti da svaki od prikazanih radova ima i rezime na engleskom jeziku čime se vodilo računa da sadržaj bude pristupačan i publici van domaćeg govornog područja. Svi radovi su opremljeni kvalitetnim ilustrativnim materijalom, fotografijama, planovima, ilustracijama, te tablama komparativnog materijala što je za publikacije iz oblasti arheologije izuzetno bitno. Prikazani sadržaj ovog kataloga – monografije predstavlja primjer kako arheološka istraživanja dobiju svoj najbolji epilog. Interdisciplinarnim pristupom rekonstruisan

je život jednog naselja iz kasnog bronzanog doba i time dat doprinos sklapanju slike o dinamici naseljavanja prostora Sjeverne Bosne i njegovim vezama sa prostorom centralne Bosne krajem bronzanog i početkom željeznog doba, a koja je do sada bila samo djelimično otkrivena. Ovdje je naročito bitno istaći da je cijeli ovaj projekat uradila jedna mlada muzejska institucija – Muzej Tešanj, koja postoji od 2009. godine, te da je istraživanje lokaliteta na Griču prvi projekat arheoloških istraživanja na prostoru Opštine Tešanj izveden nakon 30 godina ne čekajući direktivu iz centra kako je to bilo u ranijim razdobljima kada su istraživački projekti mahom pokretani iz Sarajeva kao glavnog sjedišta istraživačkih institucija. U vrijeme kada su naučni i kulturni projekti na marginama državnog i društvenog interesa pozitivan primjer dala nam je jedna lokalna zajednica koja je okupila stručnjake sa različitih strana i ispričala priču o gradu u bronzi.

MELISA FORIĆ PLASTO

**Carlo Carraro, Giovanni Favelo:
Benedetto Cotrugli - *The Book of the
Art of Trade: With Scholarly Essays
from Niall Ferguson, Giovanni Favero,
Mario Infelise, Tiziano Zanato and
Vera Ribaudó, Palgrave Macmillan
2017, str. 244***

Knjiga o vještini trgovanja dubrovačkog trgovca Benedikta Kotrulja, napisana 1458. godine, dugo vremena nije izazivala ozbiljnije interesovanje istraživača. Kako se kasnije ispostavilo, jedan od razloga takvog odnosa bila je manjkavost prvog štampanog

izdanja iz 1573. godine u kojem su naknadnom intervencijom izdavača pojedini segmenti izvornog rukopisa izmijenjeni i cenzurisani. Kasniji pronalazak tri nova prepisa, koja su hronološki i sadržajno mnogo bliža originalnoj verziji, popunio je vremenski vakuum između nastanka rukopisa i prvog štampanog izdanja čime je započela nova faza u proučavanju i valorizaciji Kotruljevog djela. S tim u vezi, od kraja prošlog stoljeća napisano je nekoliko radova na italijanskom i hrvatskom jeziku u kojima su prevedene i kritički analizirane različite verzije spomenutog rukopisa. Imajući u vidu univerzalni značaj i vrijednost ovog djela bilo je za očekivati njegovo prevođenje i publiciranje na engleski jezik. Korisnost i svrsishodnost takvog poduhvata prepoznata je na Ca' Foscari Univerzitetu u Veneciji pod čijim pokroviteljstvom je okupljen eminentan tim predstavnika struke, mahom profesora iz oblasti filologije, historije i ekonomije koji je učestvovao u realizaciji ovog projekta. Rezultati dugogodišnjeg rada i istraživanja prezentirani su u knjizi *The Book of the Art of Trade* pod uredništvom Carla Carraro i Giovannija Favelo.

Priredeno izdanje sastoji se iz tri dijela među kojima središnji i najobimniji zauzima prijevod Kotruljeve knjige na engleski jezik (*The Book of the Art of Trade*) (22-172). Ovome prethodi uvodni dio, *Introduction* (2-19), u kojem Niall Ferguson, vrsni poznavatelj ekonomske historije, analizirajući i poredeći Kotruljevu trgovačku praksu sa modernim poslovanjem zaključuje da su osnovni zakoni i mehanizmi kapitalizma koji su uspostavljeni prije više od pola milenija, u suštini ostali nepromijenjeni do savremenog doba. Uvodna razmatranja upotpunio je Giovanni Favero sa dosadašnjim saznanjima i rezultatima historiografije o liku i djelu Benedikta Kotrulja. Treći dio